

# Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppsala län, 2012

## *Älvkarleby socken och Tierps socken*



Anna Ulfhielm och Britt-Marie Franzén, Länsstyrelsen i Uppsala län

# Innehållsförteckning

Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarlebys kommuner, Uppsala län.....	2
Bakgrund .....	2
Syfte och metod.....	2
Områden .....	2
Tidsåtgång och personal .....	3
Förutsättningar .....	3
Tierps socken.....	4
Landskap och bebyggelse.....	4
Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar .....	4
Kulturmiljön före revideringen .....	5
Fältinventeringen 2012.....	5
Älvkarleby socken.....	9
Landskap och bebyggelse.....	9
Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar .....	10
Kulturmiljön före revideringen .....	10
Fältinventeringen 2012.....	11
Registrerade forn- och kulturlämningar i Gävle, Söderfors, Valbo och Västlands socknar	14
Interna och externa kontakter .....	14
Slutord .....	15
Referenser.....	16
Litteratur.....	16
Arkiv och bibliotek.....	17
Bilaga .....	18

# Revideringsinventering av forn- och kulturlämningar inom Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppsala län

## **Bakgrund**

Delar av Tierps och Älvkarleby kommuner har enbart gamla uppgifter i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornminnesregister (Fornsök) vilka inte längre är tillförlitliga och därför helt saknar information om vissa kategorier av lämningar. Dessa delar förstagsinventerades i början av 1950-talet. Då en revidering av länets fornlämningar pågick under 1980- och 1990-talen förblev dessa områden oreviderade.

Länsstyrelsens handläggning enligt Kulturminneslagen förutsätter ett korrekt och rättssäkert underlag. Länsstyrelsen har ansökt hos RAÄ om medel för kunskapsuppbyggnad vilket också beviljades för år 2012. Projektet är ett flerårigt projekt och avses pågå även under 2013.

## **Syfte och metod**

Projektet syftar till att revidera förstagsinventeringens resultat och att återinventera områdena samt komplettera dessa med de kategorier av forn- och kulturlämningar som inte tidigare medtagits i fornminnesregistret. Metod och genomförande följer i huvudsak de grundläggande praxis som RAÄ tidigare har utformat i samband med den analoga revideringsinventeringen. Detta innebär att fältinventeringen inte är heltäckande. För att kunna prioritera över vilka områden som ska inventeras utgår man från topografi, tidigare registrerade lämningar, äldre historiska lantmäteriakter, ortnamn samt den lokala kunskapen som finns om kulturarvet.

Idag utförs både fältfångst och registrering digitalt med digitalt underlagsmaterial. Den förändring som har skett, jämfört med den analoga inventeringen, då man arbetade kartbladsvist för att tillgodose lantmäteristyrelsens utgivning av den ekonomiska kartan, är att användningen av de digitala historiska lantmäteriakterna har inom vissa delar styrt tyngdpunkten på inventeringen.

Vid registrering i fält har använts handdatorer med programvaran fält-GIS, utvecklad av RAÄ för registrering och överföring i FMIS. Arbetstakten vid fältinventeringen har beräknats på ca 2,0 km<sup>2</sup> per arbetsdag. Den antikvariska bedömningen genomförs av RAÄ godkända platsledare och godkända registrerare i RAÄ:s digitala register Fornsök.

## **Områden**

Inom Tierps kommun återstod vid projektets början år 2011 sju socknar och omfattade ca 1550 km<sup>2</sup> landområde och inom Älvkarleby kommun återstod Älvkarleby socken med ca 240 km<sup>2</sup> landområde. Socknarna är belägna i nordöstra Uppland, varav fyra utgör kustsocknar och resterande inlandssocknar. De största tätorterna inom området är Tierp, Älvkarleby och Söderfors.

Socknar	Arealer (km <sup>2</sup> )
Hållnäs	245
Söderfors	93
Tierp	372
Tolfta	124
Vendel	173
Västland	183
Österlövsta	285
Älvkarleby	240
<b>Totalt</b>	<b>1715 km<sup>2</sup></b>

Under 2011 revideringsinventerades och registrerades samtliga lämningar, både tidigare registrerade samt nyupptäckta lämningar inom socknarna Tolfta och Österlövsta i Tierps kommun, samt enstaka lämningar i angränsning till dessa i socknarna Film, Tierp och Västland (se rapport Österlövsta socken och Tolfta socken, 2011).

Under 2012 har två socknar reviderats, Tierp i Tierps kommun och Älvkarleby i Älvkarlebys kommun omfattande totalt 612 km<sup>2</sup>.

### ***Tidsåtgång och personal***

Arbetet har genomförts av tre personer; Anna Ulfhielm och Britt-Marie Franzén vilka varit projektanställda på Länsstyrelsen i Uppsala län under en sammanlagd tid om 15 månader samt Lennart Swanström, antikvarie på Länsstyrelsen i Uppsala län, som under 3 månader har deltagit som praktikant. Arbetet har omfattat fältinventering och registrering i FMIS. Arbetstakten har varit 2,0 km<sup>2</sup> per arbetsdag.

### ***Förutsättningar***

Vädret har under fältsäsongen varit ett stort problem. Älvkarleby socken var tvunget att inventeras i början av säsongen innan alla mygg kom som finns kring Dalälven. Detta medförde att Tierps socken började inventeras först 1 juni då alla grödor hade kommit upp på åkrarna och alla djuren var ute på betesmarkerna. Det optimala hade varit om Tierps åkerlandskap med alla fornlämningar från förstagsinventeringen hade gjorts på våren innan all grönska kom och täckte det mesta. Detta medförde att ingen åkermark har inventerats för eventuella boplatser, vilket flertal utredningar i området visat att det finns. Det som ytterligare komplicerade det hela har varit att det regnade oerhört mycket, ca 700 mm maj-september, normalt under sommarmånaderna kommer det ca 100 mm. Då det inte var speciellt varmt blev grönskan både tät och hög. I princip var det nästan omöjligt att se något av kulturlandskapet under sommaren. Istället kom skogen att inventeras först, områden som i vanliga fall skulle ha inventerats efter det öppna kulturlandskapet. I normala fall brukar bönderna skörda i augusti men då det regnade sköts det upp, vissa åkrar blev aldrig skördade då maskinerna inte kunde ta sig ut på åkrarna. De åkrar som skördades blev genast upplöjda, vilket försvårade att inventera impedimenten. Det myckna vattnet gjorde också att det var svårt att ta sig över bäckar och åar, i vissa fall var det helt omöjligt att hitta ett ställe att ta sig över. Det var även mycket mer vatten på mossar och myrar som bildade stora sammanhängande vattensjuka områden. Detta medförde att det många gånger tog betydligt längre tid att ta sig till vissa ställen och till andra gick det inte att ta sig till.

## Tierps socken

### Landskap och bebyggelse

Socknen utgör en inlandssocken och är Upplands till ytan största socken. Huvudparten är belägen söder om Tierps samhälle, vilket utgör socknens norra gräns. Till socknen hör även ett område kring Mehedeby samhälle. Topografiskt karaktäriseras socknen av ett flackt landskap med Tämnarån som rinner i närmast nord-sydlig riktning genom socknen från sjön Tämnaren i sydväst mot havet i norr. Ån delar socknen i en östlig och en västlig del. Utmed åns sidor breder en flack stor lerdalgång ut sig som idag i huvudsak utgörs av åkermark. Ån ligger på en nivå mellan 25-30 meter över havet medan skogsområdenas högsta toppar når upp till 65 m ö h. Både öster och väster om dalgången vidtar större skogsområden med sump- och mossmarker. I den nordvästra delen bryts den flacka bygden av Uppsalaåsen vilken sträcker sig upp genom Mehedeby. Nedanför åsens sidor är flacka sandiga partier. Bebyggelsen följer i stort sett ån och dess biflöden både mot öster och väster förutom Mehedeby samhälle i norr som är exponerad mot Dalälven.

Inom Tierps socken finns ett riksintresse för kulturmiljövården, *Tierpsslätten (riksintresse K12)*. Motiveringen och uttryck för riksintresset lyder: ”Sammanhållet odlingslandskap i centralbygd, där bygdens framväxt kan följas 4000 år tillbaka genom tydliga bebyggelselägen från sten- och bronsålder samt dagens byar med rötter från järnåldern och medeltidens största landskyrkor.” – Torslunda stenåldersboplats, boplatslämningarna från brons- och järnålder. Järnåldersgravfält med större högar utmed Tämnareån, ruinen av den medeltida gårdskyrkan i Husby samt Tierps 1300-talskyrka. Äldre vägsystem med stenvalvsbroar. Radbyar, bl. a. Yvre, Yttre och Munga samt ett tydligt laga skifteslandskap vid Rogarna med ett stort antal ängslador. I området ingår även Ullfors bruk, lydande under Strömsberg, med bebyggelse från 1700- och 1800-talen.”

För en mer omfattande och djupare beskrivning av Tierps kulturmiljö och historiska bebyggelseutveckling hänvisas till det reviderade Kulturmiljöprogrammet för Tierps kommun, Tierp tar till vara samt Sigurd Rahmqvists avhandling, Sätessgård och gods (se litteraturlista).

### Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar

I Tierps socken genomförde RAÄ en inventering av fasta fornlämningar åren 1930-31. Totalt registrerades 65 lokaler varav flertalet utgjorde gravar och gravfält, vilka även karterades storskaligt. Vid förstagångsinventeringen år 1952, som även den genomfördes av RAÄ, registrerades 150 lokaler (Tierp 1:1-72:1, 101:1-141:1, 201:1-227:1, 301:1-312:1) där flertalet av de vid den föregående inventeringens registreringar ingår. Ett flertal arkeologiska utredningar och undersökningar har genomförts i samband med utbyggnaden till dubbelspår av järnvägen och motorvägsbygget av E4 under 1990- och 2000-talen. Flera boplatser som undersöktes har daterats till yngre stenålder med enstaka nedslag i bronsålder-järnålder. En större boplats från äldre järnålder undersöktes i samband med utbyggnaden av Ostkustbanan under 1990-talet då flera gårdskomplex påträffades. Både vid Husbyborg samt vid Skämsta har skelettgravar undersökts som daterats till 1000-1100-talen.

## Kulturmiljön före revideringen

Stenåldern brukar ofta visa sig genom lösfynd. Först vid markingrepp kan boplatser eller annan aktivitet konstateras. Från förstagångsinventeringen finns enbart en uppgift om en påträffad skifferyxa vid Mehedeby. Vid Torslunda har man vid ett flertal tillfällen undersökt en gropperamisk boplatser, med början av 1900-talet. I samband med utbyggnaden av väg E4 och järnvägen under 1990- och 2000-talet, har flera arkeologiska utredningar samt för- och slutundersökningar genomförts, vilka renderat i ca 40 boplatser. Av dessa har ca tio platser undersökts och daterats till huvudsakligen yngre stenålder.

Bronsålderns lämningar var också få vid förstagångsinventeringen. De utgjordes av två skärvtenshögar utmed Tämnnaråns västra sida, två gravrösen i socknens södra del samt två gravrösen på en bergshöjd vid Frebro. Vid Torslunda har gravar undersökts som daterats till bronsålder och den stora gravhögen som ingår i gravfältet bör också dateras till denna period. En fornborg väster om Munga kan ha tillkommit under bronsålder eller möjligen något senare. Två skålgropsblock med en respektive två skålgropar framkom i samband med E4:ans utbyggnad.

Järnålderns lämningar från förstagångsinventeringen bestod i huvudsak av gravar och gravfält. Totalt 54 högar och 58 stensättningar registrerades, ensamliggande eller i mindre grupper, samt 31 gravfält, varav de största vid Eskesta by med 166 gravar. Övriga gravar och gravfält är i huvudsak belägna utmed Tämnnareåns slättbygd och dess biflöden. Tre runstenar finns inom socknen, varav två står på kyrkogården och en vid Yttrö. Vid Husbyborg finns ruinen efter en medeltida kyrka.

Lämningar från historisk tid från förstagångsinventeringen utgjordes i huvudsak av milstolpar, offerkällor och husgrunder. Inga bytomter eller torp fanns medtagna.

## Fältinventeringen 2012

Samtliga registreringar från förstagångsinventeringen granskades och redigerades i FMIS. Totalt 441 nyregistreringar har framkommit under årets inventering (Tierp 508-549, 598-876, 878-1010). Av dessa utgör 20 % fasta fornlämningar.

I bilagan, tabell 1, s 18, ingår endast de lämningar som har besökts och åtgärdats i Fornsök vid revideringsinventeringen. En sak som inte syns i tabellen är skillnaden på den antikvariska bedömningen av en lämning mellan förstagångsinventeringen och revideringsinventeringen. På vissa lämningar har både den antikvariska bedömningen och lämningstypen ändrats. Tierp 48:1, 48:2 och 48:3 är ett bra exempel på detta, förstagångsinventeringens inventerare har bedömt dessa tre som stensättningar. Platsledaren är tveksam och har satt ett frågetecken efter men då han har gjort den antikvariska bedömningen ”inprickas ej” så visar han att han inte tror att dessa tre är stensättningar. Vid digitaliseringen har lämningarna fått ”stensättning” som lämningstyp och den antikvariska bedömningen ”övrig kulturhistorisk lämning”. Vid revideringsinventeringen har Tierp 48:1 bedömts som ”fornlämningsliknande lämning” och den antikvariska bedömningen till ”övrig kulturhistorisk lämning” och de andra två har utgått då de inte är kulturlämningar.

Tierp socken har som nämnts ovan genomgått stora förändringar gällande kommunikationer på 1990- och 2000- talen. Detta har medfört att många nya nummer har tillkommit mellan förstagångsinventeringen och revideringsinventeringen. Även Projektet Skog & Historia har tillfört nya lämningar i registret. Dessa nummer har endast i undantagsfall redigerats.

## Förhistoriska lämningar

En boplatz som sannolikt tillkommit under stenålder registrerades i södra Tierp norr om Gunnarsbo. I åkermarken påträffades skärvig sten samt kvartsavslag. En fyndsamling och sex fyndplatser har registrerats varav fyra utgörs av stenartefakter och två av bronsyxor.



Det nyregistrerade röset vid Frebro. Foto Anna Ulfhielm

Ett nytt röse från bronsåldern påträffades i anslutning till två andra gravar vid Frebro. Röset är beläget på ett markerat bergskrön exponerat mot Tämnarån i väster. På samma bergshöjd nyregistrerades tre stensättningar vilka är samtida med röset. Fem nya högar registrerades. Dateringen av högarna är oklara, några kan ha tillkommit under bronsålder. Att så få lämningar påträffas som kan dateras till bronsålder beror sannolikt på att man har bosatt sig i anslutning till Tämnaråns stränder där sedan en kontinuitet har pågått fram till idag. Stora delar är uppodlade och både boplatser och gravar har försvunnit och är därmed osynliga ovan mark. Väster om Ullfors och söder om Tämnarån framkom på två berghällar tre respektive en skålgrop.

Sju nya stensättningar har registrerats varav tre sannolikt anlagts under bronsåldern (se ovan). Tre ligger nära ett gravfält på Uppsalaåsen vid Fäcklinge. En stensättning vid Skämsta som är 14 m i diameter, registrerades i ett område som redan tidigare har flera ensamliggande stensättningar. Ett nytt gravfält påträffades på en mindre moränrygg. Gravarna utgörs av runda stensättningar varav några med mittblock. Nära Lilla Frebro ändrades ett gravfält till

grav- och boplatssområde då en kvadratisk stensättning omtolkades till en husgrundsterrass. Ytterligare två nya husgrundsterrasser kunde iakttas i områdets södra del.

Som nämnts ovan har flera nya högar registrerats intill Tämnrånens stränder. Alla finns markerade på kartor från 1700- eller 1800-talen, numera är de helt överplöjda. En hög nära Vallby gamla bytomt går att skönja som en mycket otydlig förhöjning. På ortofotot syns tydligt en mörkfärgning på platsen. I närheten av Gryttjom, Husbyborg och Eskesta, där Tämnrån delas, finns flera gravfält registrerade intill åarnas strandkanter samt ensamliggande högar. Flera av de större högarna återfinns på en storskifteskarta över Eskesta från år 1767. På en karta över Gryttjom från år 1826 är flera gravar, ättebackar som de kallas i texten, utritade. Dateringen av högarna är oklara, några kan ha tillkommit under bronsåldern. Flera gravfält är troligen bortodlade då bl. a Bäggeby och Tuva saknar gravfält, vars ortnamn pekar på att de bör ha tillkommit under förhistorisk tid.



Gravfält vid Gryttjom, Husbyborg och Eskesta. Foto Anna Ulfhielm





Historisk karta från år 1767 över gravfältet.

### Historiska lämningar

De kategorier som företrädesvis har registrerats i socknen är bebyggelselämningar, fäbodlar, gruvområden, gränsmärken, hägnader, tjärdalar, kvarnar, smideslämningar, vägmärken, skogsbrukslämningar samt militäranläggningar. De historiska kartorna har gjort att många flera historiska lämningar har varit möjliga att identifiera och registrera, i vissa fall är det dock enbart en uppgift om lämningens läge som registrerats.

By- och gårdstomter får klassas till historiska lämningar då läget som registrerats är från kartor från 1640 eller 1700-talet. Totalt 83 by- och gårdstomter registrerades. Av dessa är 13 övergivna. Flertalet av de som ligger utmed Tämnnarån har namnformer som påvisar att de tillkommit under förhistorisk tid, t. ex Ensta, Fäcklinge och Skämsta och många har intilliggande gravfält.

### *Bo-namn, bodar, fäbodlar och utjordar*

Inom Tierps socken förekommer ett stort antal bebyggelsenamn med efterleden –bo, -boda, precis som i de tidigare reviderade socknarna Tolfta och Österlövsta. Dessa ligger i regel i de mer perifera historiska utmarkerna, både öster och väster om ån Tämnnaren. Flera av dessa har utgjort utjordar till byar belägna i centralbygdens dalgångar, med namnformer som pekar på en förhistorisk anläggningstid. Flera av utjordarna med bo-, bodanamn har skriftliga belägg från 1400 och -1500-talen enligt Det medeltida Sverige (DMS). Sigurd Rahmqvist, medförfattare till DMS har under senare år fördjupat sig i dessa bebyggelseenheter, vilket visat att flera av utjordarna har skriftliga belägg redan från 1300-talet och enstaka ännu tidigare. Inga gravar eller gravfält har kunnat påträffas i anslutning till dessa varför man kan anta att kolonisationsperioden för dessa har varit under tidigmedeltid. Detta styrks i regel av själva förleden, som i många fall utgörs av ett kristet mansnamn. Några utjordar har blivit egna skattlagda enheter andra har knutits till modergården. Varför en del har blivit egna skatteenheter och andra inte är oklart. En del utjordar som ligger närmre centralbygden har sannolikt aldrig bebyggts.

Alla byar har haft minst en fäbod. I vissa fall har det gått att lokalisera både den äldre och den yngre fäboden. Enstaka husgrunder efter fäbodarna har påträffats. Totalt registrerades 14 fäbodlar, varav fem är fast fornlämning.

Hela 120 lägenhetsbebyggelser fördelade på backstugor, torp och övrig bebyggelse registrerades, varav ca ¼ är fast fornlämning. Att det är så många registreringar av denna kategori beror delvis på den digitala utvecklingen med rektifierade historiska kartor i handdatorn som gör det enklare att finna lämningarna.

## Älvkarleby socken

### Landskap och bebyggelse

Älvkarleby socken är Upplands nordligaste socken i Örbyhus härad. Socknens stora livsnerv karaktäriseras av Dalälvens nedre del som rinner från söder och norrut med sitt utlopp i Bottenviken. I älven ligger flera öar varav de största är Rotskär, Laxön och Älvkarleö. Berggrunden utgörs huvudsakligen av granit med inslag av andra bergarter. I den södra delen finns lösa jordlager som täcker berggrunden. Genom socknen löper Uppsalaåsen i nordsydlig riktning med Billudden som dess nordligaste del, vilken delvis vilar på ett kalkstenslager och ger därmed en annorlunda flora. Andra höjdparter i det annars flacka landskapet utgörs av Långhällarna väster om Dalälven och öster om älven är ett större höjdparti mellan Högmo och Gårdskär samt ett utmed den norra kusten vid Långsand och Förrådsberget. Topografin i socknen sluttar från högsta punkterna i söder på ca 55 m ö h mot havet i norr. En stor del av socknen är skogsbeklädd med både mindre och större mossar varav flera tidigare utgjort sjöar, bl a Bosjön, Galleråsjön, Måsjön och Stenångersjön. Den nordöstra delen av socknen runt Gårdskär är låglänt med lerartade jordlager. Här har stora myrar bildats i de forna havsvikarna. I övriga delar utgörs den odlingsbara jorden av sandjordar. Utmed Dalälvens stränder är branta sandbrinkar vilka under århundradens lopp dels eroderats dels i och med att vattennivån höjts i takt med utbyggnaderna av vattenkraften. Stora delar av landområden har försvunnit och gårdar har fått flyttat längre västerut. I sydvästra delen av socknen har en större insjö bildats, Storfjärden i och med höjningen av vattennivån.

Bebyggelsen i socknen finns företrädesvis utmed älven, där samhällena Älvkarleby, Skutskär och Marma ligger, samt mot kusten i öster, Gårdskärs by och fiskeläge. Kyrkan, vilken anlades under 1400-talet ligger i Älvkarleby (Östanå) på älvens östra sida. Dalälven har varit livsnerven i socknen under minst 1000 år. Tidigt fanns ett reglerat system för laxfisket då kung Knut Eriksson överlät delar av fiskerätten till munkarna i Viby på 1100-talet. Fisket har sedan varit en stor inkomstkälla för befolkningen. Älven har gett upphov till kvarnar, sågar och senare kraftverk och andra industrier.

Inom Älvkarlebys socken finns två riksintressen Marma läger (C2) och Älvkarlebyfallen (C1). Vid Marma läger lyder motiveringen och uttrycket för riksintresset: ”Arkitektur- och teknikhistoriskt värdefull militärmiljö från 1880-talet. Militärläger med axial plan och lägerbyggnader för Svea artilleriregemente i påkostad träarkitektur intill skjutfält för långskjutande artilleri, som var en militärteknisk innovation vid tillkomsten”. I området ingår även; ”rester av flottningsränna mellan Marmafjärden och Karlholm”. Inga av dessa lämningar var registrerade i FMIS. Vid Älvkarlebyfallen lyder motiveringen och uttrycket för riksintresset: ”Kombinerad kommunikations-, kraftverks- och militärmiljö vid strid forssträckning av Dalälven med anläggningar från i huvudsak 1800-talet och början av 1900-talet. Karl XIII:s rekonstruerade bro från 1810-talet, Svea ingenjörstruppers läger på Laxön från 1800-talet, turisthotell från 1890-talet och Älvkarleby kraftverk från 1910-talet – dåtidens största – med tillhörande personalbostäder”. Enbart bron var registrerad i FMIS.

## Tidigare inventeringar och arkeologiska undersökningar

Den äldsta dokumenterade inventeringen i socknen gjordes år 1928 av RAÄ. Totalt registrerades 21 lokaler, varav flertalet utgjordes av gravar och gravfält, vilka även karterades storskaligt. I inventeringsrapporten finns uppgifter om bl a husgrunder och yngre försvarsanläggningar. Nästa mer omfattande inventering genomfördes år 1953 då RAÄ förstagångsinventering genomfördes i socknen. Totalt registrerades 147 lämningar (Älvkarleby 1:1-55:1, 74:1, 101:1-113:1, 115:1-, 160:1, 162:1, 169:1, 171:1-188:1, 190:1-197:1, 200:1) varav de tidigare 21 registrerade lämningarna ingår.

De förhistoriska lämningarna utgörs av gravar, gravfält och en fornborg, medan de historiska lämningarna har en större variation. Efter förstagångsinventeringen har drygt 60 nya registreringar tillkommit i samband med arkeologiska utredningar och undersökningar, i huvudsak vid omläggningen av sträckor utmed stambanan, samt vid en specialinventering av stenåldersboplatser. En kulturhistorisk inventering i samband med Projekt Skog & Historia har genomfört i socknen under 2000-talet. Endast ett fåtal av dessa lämningar är granskade och införda i Fornsök.

För en mer omfattande och djupare beskrivning av Älvkarlebys sockens kulturmiljö och historiska bebyggelseutveckling hänvisas till Kulturmiljöprogrammet för Älvkarlebys kommun (2002).

## Kulturmiljön före revideringen

Inga lösfynd från stenålder registrerades i samband med förstagångsinventeringen. Vid arkeologiska utredningar och undersökningar samt vid en specialinventering av bl a stenåldersboplatser har flera lösfynd och ca 20 boplatser registrerats. Samtliga boplatser och lösfynd är koncentrerade i ett område i socknens södra del runt Marma by och samhälle.

Bronsålderns lämningar är få och utgörs av 14 rösen, koncentrerade till i huvudsak tre områden. Väster om älven, vid Vidhällarna, är en grupp med rösen och ytterligare några på en höjd sydost om dessa. Öster om Dalälven är ett par rösen vid Långsand utmed den norra kusten samt ett ensamliggande röse söder om Bodsjön. Vid Gårdskär i öst är tre rösen, varav det ena är socknens största röse ”Gropsviröset” med ca 25 meters diameter. En fornborg, belägen mellan Vidhällarna och Västanå, kan ha anlagts under bronsålder eller möjligen något senare.

Flertalet av socknens registrerade fasta fornlämningar från förstagångsinventeringen utgjordes av gravar och gravfält från äldre och yngre järnålder. Totalt åtta gravfält registrerades varav tre delvis undersökts. I Västanån delundersöktes ett skelettgravfält på 1950-talet, del av ett gravfält undersöktes i samband med utbyggnaden av landsvägen till Gårdskär på 1930-talet, samt ytterligare ett gravfält vid Röbacka var under 1700-talet utsatt för en mindre undersökning. Det största gravfältet är Rysskullarna i Västanå med över 100 gravar med högar och stensättningar. Fyra gravfält är belägna vid Gårdskär där gravformerna är mer varierade med bl a inslag av skeppsformiga stensättningar och treuddar. Endast en ensamliggande stensättning fanns tidigare registrerad. Ett par uppgifter om metallfynd finns, vilka samtliga sannolikt tillhört förstörda gravar. Tre runstenar är kända i socknen, en utan runor i Gårdskär, en i Fleräng väster om älven nära gränsen till Gästrikland och ytterligare en ska enligt uppgift finnas inbyggd i kyrkan. Dessa får stå för övergången till medeltid.

Vid förstagångsinventeringen registrerades inga lämningar som kan dateras till medeltid. Historiska lämningar från 1600-talet och framåt fanns med i registret bl a industriella

lämningar, minnesmärken, milstolpar, broar, vägar, husgrunder, byggnader, militära lämningar. Ett byggnadsminne fanns med, ett 1600-talshus i Ambricka. Inga bytomter var registrerade medan tre torp var medtagna. Under 2000-talet tillkom en grupp av skogsbrukslämningar som tidigare inte varit så allmänt registrerat i Forsök, som kolbottnar, kolarkojor, kolningsgropar samt fossil åkermark, vilka framkom i samband med Skogsstyrelsens inventeringar.

### **Fältinventeringen 2012**

Samtliga registreringar från förstagångsinventeringen granskades och redigerades i Forsök. Totalt nyregistrerades 230 nya lokaler (Älvkarleby 266-481, 488-499). Av dessa utgör 13 % fast fornlämning.

I bilagan, tabell 3, s 21, ingår endast de lämningar som har besökts och åtgärdats i Forsök vid revideringsinventeringen, dvs. tabellen har inte med alla lämningar som är registrerade i Älvkarleby socken.

### **Förhistoriska lämningar**

Inga nya boplatzlämningar har påträffats som kan föras till stenålder. Ett par av de registrerade fyndplatserna av stenartefakter som framkom efter förstagångsinventeringen samt vid arkeologiska undersökningar har kompletterats med uppgifter från Statens historiska museum (SHM). I Hembygds museet registrerades en fyndsamling vilken innehåller ca 25 stenartefakter samt en bronsyxå. Några har uppgift om fyndplats, bl a nämns Marma, Ambricka och Västanån.



Ombyggt gravröse och skeppssättning. Foto Anna Ulfhielm

Vid revideringen påträffades fem nya gravar och ett gravfält. En av gravarna, ett röse är beläget på en mindre bergshöjd i socknens sydöstra del. Röset har sekundärt använts som ett femstenarör där tre socknar möts. De resterande fyra gravarna påträffades i anslutning till rösen vid Vidhällarna. Två av gravarna utgörs av resta stenar, den tredje är en klumpsten (något osäker) och den fjärde är en stenkrets i form av en skeppssättning. Dessa sju rösen har alla "förbättrats" sedan förstagångsinventeringen, okänt av vem. De är i allmänhet ca 2-3 m mindre i omkrets och är uppbyggda med en rak kant som är ca 0,5-1 m hög. De flesta är ganska toppiga. Det verkar även som mindre stenar tillförts. Rösen har tappat sin ursprungliga karaktär i och med detta.

Vid revideringen konstaterades att även den ensamliggande stensättningen vid Gårdskär kom att tillhöra ett mindre gravfält. Av de tidigare åtta registrerade gravfälten kunde ett inte återfinnas. Området är delvis skogsplöjt. Läget talar snarare för att det utgjorts av röjningsrösen. Tre av gravfälten vid Gårdskär har skogsplöjts och är kraftigt skadade. På 1700-talet fann man en silverskatt med silverskålar, bågare och silverpärlor. Föremålen dateras till tidig medeltid och anges vara funna på Röbacka gravfält.

### **Historiska lämningar**

De kategorier som företrädesvis har registrerats i socknen är bebyggelseämningar, vägar, broar, torp, gränsmärken, stenvägar, minnesmärken, skogsbruksämningar, fossil åkermark samt militäranläggningar. De historiska kartorna har gjort att många flera historiska lämningar har varit möjliga att identifiera och registrera, i vissa fall är det dock enbart en uppgift om lämningens läge som registrerats. Några av de historiska lämningarna som fått den antikvariska bedömningen Fast fornlämning är kolningsgropar, kalkugn, flottningsanläggning, fäbod, färdväg, hägnad, hamnanläggning, milstolpe, militära lämningar. Av flottningsanläggningarna kan nämnas rännen som går genom Marma militärområde och ligger inom Riksintresset C2. Rännan är 10-25 m br och intill 8 m dj och går mellan Marma och Karlsborg i Västlands socken.



Del av Bergslagsrännan. Foto Anna Ulfhielm

En annan flottningsränna som har registrerats är Bergslagsrännan. Den går från Hålldammen vid Älvkarleö i söder till havet vid Skutskär i norr och är nästan 1,5 mil lång och med en fallhöjd på 35 m. Den anlades för att fiskarna i Älvkarleby klagade på avfallet från Kronsågen. De ville inte att ytterligare timmer skulle passera sågen då det skulle medföra mer avfall som skulle förstöra mer av fisket. Rännan var i bruk från 1869 till 1971 då flottningen upphörde. Militärlämningar har registrerats på sex nya platser. Dessa utgörs av värn och skyttegångar, varav flera anlagts i samband med första världskriget.

#### *Byar, gårdar och torp*

Totalt registrerades 29 by- och gårdstomter samt 1 kungsgård. Av dessa var åtta öde, varav en är helt borta liksom kungsgården, vilka rasat ner i Dalälven (se nedan). Många gårdar försvann i takt med utbyggnaden av Skutskär. Förutom Älvkarleby (Östanån och Västanån) och Gårdskärs by utgörs övrig bebyggelse av små byar bestående av 2-4 gårdar eller ensamgårdar. Vid Ytterboda utmed den östra älvbrinken registrerades under ett befintligt 1900-tals hus en källare med tre slagna valv av tegel och sten, möjligen medeltida. Närmast samtliga byar brändes ner av ryssarna år 1719, flertalet återbebyggdes. Totalt 27 st lägenhetsbebyggelser och 14 husgrunder har registrerats. Av dessa utgör flertalet av torp, varav fyra är fast fornlämning. Inom Marma skjutfält avhystes i huvudsak all bebyggelse från 1800-talets mitt och framåt. Inom skjutfältet registrerades fem torp i Västlands socken och fem torp i Älvkarleby socken.

#### *Östanån och Västanån*

På den äldsta kartan från år 1687 är Älvkarleby delat i två stora radbyar, Östanån med 10 gårdar och Västanån med 11 gårdar och en kungsgård. Gården Grundet låg öster om Västanån intill Dalälven vid färjestället. Kyrkan låg då som nu i Östanån. På berget öster om kyrkan låg Klockaregården, idag är det en Hembygdsgård. Äldsta skriftliga belägg för Älvkarleby är från år 1167 och äldsta skriftliga belägg för uppdelningen i två byar, Västanån och Östanån, är från år 1540. På den östra sidan registrerades förutom den bebyggda bytomten även byns sjöbodas som numera är helt borta. På samma karta finns markerat en marknadsplats söder om bytomten utefter älvstranden. I texten anges att den funnits sedan medeltid. Den är idag helt öde men till stora delar utplanad.

Den västra sidan av Dalälven har varit problematisk med dess ras som troligen pågått i flera århundraden. På storskifteskartan över Västanån från år 1774 syns tydligt att älvbrinken förflyttats mot väster. Lantmätarna ritar ut de försvunna gårdstomterna efter 1690-talskarta som de haft tillgång till. I texten står också att de med den ”ofärglagda prickningen” har ritat ut var byn legat. Även grunden till kungshuset är utritat, den låg ”där älven var djupast och forsen stridast”. Även roddvägen mellan byarna och dess färjelägen (se Tierp 7:1) visar tydligt hur älvens framfart har förändrats med tiden. Numera ligger färjestället vid Östanån långt uppe på land medan Västanåns färjeställe ligger ute i Dalälven.

Idag är endast den norra delen kvar av Västanåns 1600-tals bytomt. Gästgivaregården låg inom detta område. På 1774 års karta har gården förflyttats åt väster, dock fortfarande inom 1600-talets bygräns. På den plats som gästgiveriet låg var det då en svinavall. Numera är den kvarvarande biten av bytomten åkermark. Någon gång före 1774 eller i samband med storskiftet bestämmer man sig för att flytta hela byn utom gästgivaregården västerut. Antingen har byn redan börjat rasa ner i Dalälven eller också är den på väg. Kungsgården och Grundet får sina platser ungefär mitt i byn. Inte denna gång heller lyckas man placera bytomten på ett betryggande avstånd från älvens rasrisk. Det är de tre tomterna öster om vägen, som förlorar ca hälften av sin tomtmark.

Det är på Västanåsidan som Älvkarlebys gravfält från vikingatid ligger, med sina 70 högar och 39 stensättningar. Söder om, vid gästgivargården som flyttat till bytomten på 1800-talet, har fem skellett påträffats. Dess ålder är okänt. Det vikingatida gravfältet kallas Rysskullarna vilket borde vara felaktigt då det är äldre än 1719 års krig mot ryssarna. Däremot kan skelettfynd ha med detta krig att göra då byn troligen inte hade flyttat vid den tiden.

### *Gårdskär*

Gårdskär, belägen i socknens östra del utgör både en by samt ett äldre välbevarat fiskeläge. Denna del av socknen är väldigt låglänt med stora delar som idag ligger under fem meter över havet samt mot kusten högre bergtoppar. På topparna ligger bronsåldersrösen och väster om Gårdskärsbyarna finns fem gravfält, varav ett utgörs av det nyregistrerade. Gravfälten har sannolikt anlagts både under äldre och yngre järnålder. I anslutning till dessa registrerades röjningsröseområden samt uppgifter om kvarnar. Totalt finns tio områden med fossil åkermark varav fyra tillkom vid revideringen. Ett par av dessa finns markerade på 1700-talskartan, medan övriga sannolikt är äldre.

Gårdskärs äldsta skriftliga belegg är från år 1409. Gårdskär har bestått av ett flertal gårdar med en spridd bebyggelse. På den äldsta kartan från år 1711 som omfattar åtta gårdar/byar, är Gårdskär markerat med två hussymboler, söder om dagens Nedergården. De andra sju gårdarna eller byarna utgjordes av Västerbodarna, Söderboda, Snåret, Tisboda, Maln, Berget och Fårskär, med totalt 10 hemmansdelar, varav Söderboda redan var öde. Vid revideringen var samtliga helt eller delvis bebyggda förutom Maln som numera är öde. Vid storskiftet år 1770 kom allt att benämnas Gårdskär och närmast merparten av gårdarna kom att tillhöra olika bruk. Vid Västerboda står en av socknens runstenar. Fiskehamnen vid Gårdskär har flyttat i och med landhöjningen. Dagens hamn finns belagt sedan i början av 1800-talet, Vid revideringen registrerades äldre stenbryggor ett par hundra meter västerut, vid Västerhamn.

## **Registrerade forn- och kulturlämningar i Gävle, Söderfors, Valbo och Västlands socknar**

Vid revideringen kom totalt 34 lämningar att tillhöra andra socknar än de reviderade, se Bilaga, tabell 2, s 20. I regel gäller lämningarna gränsmärken, överförda nummer samt lämningar som sträcker sig över sockengränserna. Av dessa utgör endast en vägsträckning i Valbo socken fast fornlämning.

## **Interna och externa kontakter**

Under fältsäsongen har vi haft både interna och externa fältbesök. För Länsstyrelsens anordnades en exkursion på hösten där vi besökte ett par lokaler i Tierps socken för att både visa och diskutera en del antikvariska frågor.

Vid två tillfällen besökte historikern Sigurd Rahmqvist och arkivarien Gun-Britt Aasgård oss under en dag i vardera socken. Våra frågor gällde i huvudsak de medeltida etableringarna inom socknarna samt historiken runt Husbyborg kontra Tierps kyrka.

Under tre dagar i september deltog Anna Ulfhielm i seminariet Det upplevda landskapet. Inbjudan var från Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen och den regionala kulturmiljövården i Hallands län. Dagarna var fyllda av både intressanta föredrag och exkursioner. Huvudfrågan handlade om hur vi upplever olika förändringar i landskapet i ett tidsperspektiv.

Kontakt med lokalbefolkning, hembygdsfolk och andra intresserade har pågått under hela fältperioden. Vi har också haft besök av andra fältarkeologer under säsongen.

## **Slutord**

Under säsongen har både Tierps socken och Älvkarlebys socken färdigreviderats enligt Länsstyrelsens ansökan till Riksantikvarieämbetet för 2012. Totalt har 1117 lokaler registrerats i Forsök, både nypåträffade och registreringar från förstagångsinventeringen.

Öar som inte har broförbindelse har inte besökts då flertalet ligger under 5 m ö h. Inte heller några skriftliga uppgifter har påträffats som gett upphov till någon registrering.

Fiskelägen utefter Dalälvens strand kommer att registreras i samband med att Söderfors socken revideringsinventeras under 2013. På de historiska kartorna finns ett stort antal fasta fiskeredskap, laxhus och fiskelägen markerade. Inga fysiska lämningar har påträffats vid revideringen under 2012.

Vid registrering av by- och gårdstomter har vi ofta haft tillgång till både 1600- och 1700-talens kartor. I vissa fall överensstämmer dessa bylägen, men ofta är 1700-talets by större. Vid registreringen har alltid den äldsta kartmarkeringen registrerats. I vissa fall har även 1700-talets bytomt markerats vilket medfört att flera bylägen registrerats på samma by. Detta kan bero på att riktlinjerna från RAÄ utformades före 1600-talets jordeböcker var digitaliserade och lättillgängliga och insåg inte problemet.

De torp och backstugor som fortfarande är bebyggda (och inte är primärenheter), och finns markerade på kartor från 1600- och 1700-talen eller har äldre skriftliga belägg, ska enligt RAÄ inte registreras i Forsök.

Yngre bebyggelse som finns med tidigast på Häradskartorna, exempelvis backstugor har registrerats i mån av tid.

Anna Ulfhielm och Britt-Marie Franzén, Länsstyrelsen i Uppsala län, december 2012.



## Referenser

### Litteratur

- Björck, Niclas, (1999). Gropkeramiska boplatser i norra Uppland: en inventering av neolitiska kustboplatser 1997. Länsstyrelsens meddelandeserie, Länsstyrelsen, Uppsala län, 1999:11.
- Björck, Niclas, (2004). Högmossen – en neolitisk kustboplatz: väg E4, Uppland, Tierps socken, Mehedeby 2:82, RAÄ 85, Dnr 423-1383-2002. Uppsala UV GAL 2004.
- Dahlbäck, Göran, (1974). Fornvännen. Landhöjning och bebyggelse i nordligaste Uppland
- Det medeltida Sverige (DMS), 1:1, Uppland, Norra Roden (Dahlbäck G, Jansson B, Westin G T). Stockholm 1972.
- Det medeltida Sverige (DMS), 1:4, Uppland, Tiundaland: Tierp, Våla, Vendel, Oland, Naringhundra (Janson R, Rahmqvist S, Skoglund L-O). Stockholm 1974.
- Flygare, Iréne A m fl (Red). Tierp tar tillvara. Reviderat kulturmiljöprogram för Tierps kommun 2001. Tierp 2002.
- Fontell, Ylva, Jahn, Katja (Red). 2004. Arkeologi E4. Årsberättelse 2003. Utgrävningar från Uppsala till Tierp. Uppsala 2004.
- Fredman, Per-Olof. (2009). Skog & Historia i Uppsala län. Rapport 2, 2009. Skogsstyrelsen.
- Göthberg, Hans. (1994). Ostkustbanan. Järnvägen Ostkustbanan, delen Tierp-Älvkarleby. Tierps, Söderfors och Älvkarleby socknar. Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppsala län, Uppland, arkeologisk utredning. Rapport UV-Uppsala 1994:50
- Göthberg, Hans. (1996). Ostkustbanan. Järnvägen Ostkustbanan, delen Älvkarleby-Länsgränsen. Älvkarleby socken. Älvkarleby kommun, Uppsala län, Uppland, arkeologisk utredning. Rapport UV-Uppsala 1996:43
- Hennius, Andreas, Svensson, Jonas, Ölund, Anna, Göthberg, Hans (2005). Kol och tjära – Arkeologi i norra Upplands skogsmarker. Undersökning för E4. Vendel, Tierp och Tolfta socknar, Uppland. Upplandsmuseet. Uppsala.
- Holm, Jenny (1996). Ostkustbanan – delen Tensmyra, Älvkarleby socken, Uppland. Arkeologisk undersökning, Rapport UV-Uppsala 1996:16
- Hovanta, Elise, Guinard, Michael (2007). Linjen genom landskapen. Arkeologisk utredning av likströmsledning Fenno-Skan, Dannebo-Finnböle. Arkeologi och kulturhistoria. \*Uppsala 2007.
- Nilsson, Pia. (2010). Bortom åker och äng. Förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630-1650). Uppsala.
- Nordin, Stefan. (1998). Milstolpar: Stockholm, Uppsala, Södermanland. Historik, underlag och anvisning för upprustning och vård. Stockholm 1998.

Nordinge, Johan (2004). Där landet slutar: ett bronsålderlandskap i norra Uppland. C-uppsats i arkeologi ht 2004. Stockholms universitet 2004.

Rahmqvist, Sigurd. (1996). Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Stockholm.

Stenbäck, Niklas (red). (2007). Stenåldern i Uppland. Uppdragsarkeologi och eftertanke. Volym 1, Arkeologi E4 Uppland, studier. Uppsala.

Lindqvist, Christina, Hägerman, Britt-Marie (Red). Om järn och människor, Ekomuseum Bergslagen berättar i landskapet. Guidebok. Ekomuseum Bergslagen. Falun 2010.

Åstrand, Johan. (1996). Järnvägen Ostkustbanan, delen Gubbo-Orrskog samt Marma, Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppland. Arkeologisk förundersökning, Rapport UV-Uppsala 1996:35

Åstrand, Johan. (1996). Järnvägen Ostkustbanan, delen Mehedeby, Tierps och Älvkarleby kommuner, Uppland. Arkeologisk förundersökning, Rapport UV-Uppsala 1996:36

## **Arkiv och bibliotek**

[www.lantmateriet.se](http://www.lantmateriet.se)

[www.fornsok.se](http://www.fornsok.se)

[www.ra.se](http://www.ra.se)

[www.sofi.se](http://www.sofi.se)

[www.historiska.se](http://www.historiska.se)

Antikvarisk-Topografiska arkivet (ATA)

Vitterhetsakademins bibliotek

Tierps kommuns bibliotek

## Bilaga

### Fornminnesinventering 2012 i Uppsala län

#### Statistik över Tierp socken, tabell 1

Förklaringar till använda förkortningar i tabellerna:

1952 = förstagångsinventeringen = **rött**

1952 = inom parentes = lämningar som tillkommit mellan inventeringarna

2012 = revideringsinventeringen

R = fast fornlämning

Ö = övrig kulturhistorisk lämning

B = bevakas

U = uppgift om

F = förstörd

U = undersökt och borttagen

E = ej kulturhistorisk lämning

Lämningstyp som är **himmelsblå** = en lämningstyp uppdelat på flera olika lämningstyper

TIERP									
Lämningstyp	1952	2012	R	Ö	B	U	F	U	E
<b>Avrättningsplats</b>	<b>1</b>				<b>1</b>				
Boplats	(1)							(1)	
Boplats		1	1						
<b>Bro</b>	<b>1</b>						<b>1</b>		
Bro		3		3					
Brunn/källa		3		1	1	1			
Bytomt	(5)		(2)	(3)					
Bytomt		83	13	66	3	1			
Dammvall		3		3					
<b>Fornborg</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
<b>Fornlämningssl bildning</b>	<b>4</b>								<b>4</b>
<b>Fornlämningssl lämning</b>	<b>4</b>			<b>4</b>					
Fornlämningssl lämning		1		1					
Fyndplats	(2)					(2)			
Fyndplats		6				6			
Fyndsamling		1		1					
Fäbod		14	5	7	1		1		
Färdväg		6		6					
Färdvägssystem		1		1					
<b>Gravfält</b>	<b>31</b>		<b>30</b>		<b>1</b>				
Gravfält		2	2						
<b>Grav- och boplatssområde</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
Gruvhål		12		6		6			
Gruvområde		8		8					
<b>Gränsmärke</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Gränsmärke		19	1	18					
<b>Husgrund, historisk</b>	<b>6</b>			<b>3</b>	<b>1</b>	<b>1</b>		<b>1</b>	
Husgrund, historisk		51	1	47		3			
Bergsbruk		1		1					
Jordbruk	3	42	1	41					

Kolarkojegrund	2	2		2				
Krog		2				2		
Övrig	1	4		3		1		
Hytt- och hammarområde		1			1			
<b>Hyttområde</b>	<b>1</b>		<b>1</b>					
<b>Hägnad</b>	<b>1</b>			<b>1</b>				
Hägnad		7		7				
Hägnadssystem		4	2	2				
Hällristning, skålgrop	(2)		(2)					
Hällristning, skålgrop		3	2	1				
<b>Hög</b>	<b>54</b>		<b>51</b>		<b>1</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	
Hög		7	2		4	1		
Kanal		1		1				
<b>Kemisk industri</b>	<b>2</b>		<b>1</b>	<b>1</b>				
Tjärdal				1				
Tjärgrop			1					
Kemisk industri		9	5	4				
Tjärdal		4		4				
Tjärgrop		5	5					
Kolningsanläggning	(6)			(3)		(2)		(1)
Kolbotten	(6)			(3)		(2)		(1)
Kolningsanläggning		6		6				
Kolbotten				6				
Kvarn		12	2	1		9		
<b>Kyrka</b>	<b>1</b>		<b>1</b>					
<b>Källa med tradition</b>	<b>9</b>		<b>5</b>	<b>4</b>				
Källa med tradition		1				1		
Lägenhetsbebyggelse		120	33	44	5	37	1	
Backstuga		25	5	12	1	7		
Torp		66	27	19	4	15	1	
Övrig		29	1	13		15		
<b>Militär anläggning övrig</b>	<b>1</b>			<b>1</b>				
Militär anläggning övrig		7		7				
<b>Minnesmärke</b>	<b>2</b>			<b>2</b>				
Minnesmärke		3		3				
Område med skogslämningar	(1)			(1)				
Område med skogslämningar		16		16				
<b>Plats med tradition</b>	<b>1</b>					<b>1</b>		
Plats med tradition		1				1		
<b>Runristning</b>	<b>3</b>		<b>3</b>					
<b>Röjningsröse</b>	<b>4</b>			<b>4</b>				
<b>Röse</b>	<b>2</b>		<b>2</b>					
Röse		1	1					
Samlingsplats		1				1		
<b>Skärvestenshög</b>	<b>2</b>		<b>2</b>					
Smideslämning		7		7				
<b>Stensättning</b>	<b>58</b>		<b>54</b>		<b>3</b>		<b>1</b>	
Stensättning		7	7					
<b>Stridsvärn</b>	<b>1</b>			<b>1</b>				

Stridsvärn		1		1					
Tegelindustri		1				1			
Textilindustri		2		2					
Träindustri		2				2			
<b>Utgår</b>	<b>12</b>								<b>12</b>
<b>Vägmärke</b>	<b>12</b>		<b>9</b>			<b>2</b>	<b>1</b>		
Vägmärke		6	3	2		1			
<b>Överförd</b>	<b>4</b>								<b>4</b>
Övrigt		1		1					
	<b>220</b>		<b>161</b>	<b>22</b>	<b>7</b>	<b>5</b>	<b>4</b>	<b>1</b>	<b>20</b>
	(17)		(4)	(7)		(4)		(2)	
		441	80	273	15	71	2		
<b>Allt</b>		<b>678</b>	<b>245</b>	<b>302</b>	<b>22</b>	<b>80</b>	<b>6</b>	<b>3</b>	<b>20</b>

#### Statistik över Gävle, Söderfors, Valbo och Västland socknar, tabell 2

<b>GÄVLE</b>									
Lämningsstyp	1990	2012	R	Ö	B	U	F	U	
Färdväg		1		1					
Husgrund historisk tid		1		1					
Överförd		8		8					
<b>SÖDERFORS</b>									
Gränsmärke		1		1					
Husgrund historisk tid	(2)								(2)
Kolbotten	(7)			(2)					(5)
Kolbotten		1		1					
Område m skogsbrukslämningar	(1)								(1)
<b>VALBO</b>									
Färdväg		1	1						
Område m skogsbrukslämningar		1		1					
<b>VÄSTLAND</b>									
Gränsmärke		3		2		1			
Lägenhetsbebyggelse, torp		7		6		1			
	(10)			(2)					(8)
		24	1	21		2			
<b>Allt</b>		<b>34</b>	<b>1</b>	<b>23</b>		<b>2</b>			<b>8</b>

### Statistik över Älvkarleby socken, tabell 3

Förklaringar till använda förkortningar i tabellerna:

1953 = förstagångsinventeringen = **rött**

1953 = inom parentes = lämningar som tillkommit mellan inventeringarna

2012 = revideringsinventeringen

R = fast fornlämning

Ö = övrig kulturhistorisk lämning

B = bevakas

U = uppgift om

F = förstörd

U = undersökt och borttagen

E = ej kulturhistorisk lämning

Lämningstyp som är **himmelsblå** = en lämningstyp uppdelat på flera olika lämningstyper

ÄLVKARLEBY									
Lämningstyp	1953	2012	R	Ö	B	U	F	U	E
Begravningsplats		1	1						
<b>Bro</b>	<b>4</b>		<b>1</b>	<b>1</b>		<b>1</b>		<b>1</b>	
Bro		12		12					
<b>Brott/täkt</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Brott/täkt		1		1					
Brunn/källa		2		2					
<b>Byggnad annan</b>	<b>6</b>			<b>5</b>			<b>1</b>		
<b>Byggnadsminne</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Bytomt		29	8	19			2		
<b>Dammvall</b>	<b>2</b>			<b>2</b>					
Dammvall		5		5					
Dike/ränna		2		2					
Fiskeläge		2			1	1			
Flottningsanläggning		3	1	2					
<b>Fornborg</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
<b>Fornlämningsliknande lämning</b>	<b>4</b>			<b>4</b>					
<b>Fossil åker</b>	<b>5</b>		<b>2</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>1</b>			
Fossil åker		7		5	2				
<b>Fyndplats</b>	<b>3</b>			<b>1</b>		<b>2</b>			
Fyndsamling		1		1					
<b>Fångstgrop</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
<b>Fäbod</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Fäbod		2	1			1			
<b>Färdväg</b>	<b>3</b>			<b>3</b>					
Färdväg		18	1	16	1				
<b>Fästning/skans</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
<b>Förtöjningsanläggning</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Förtöjningsanläggning		1		1					
<b>Gravfält</b>	<b>9</b>		<b>7</b>		<b>1</b>	<b>1</b>			
Grav markerad av sten/block		3	3						
<b>Gruvhål</b>	<b>2</b>			<b>2</b>					
<b>Gruvområde</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
<b>Gränsmärke</b>	<b>15</b>		<b>1</b>	<b>4</b>		<b>10</b>			
Gränsmärke		9	1	8					

<b>Hammarområde</b>	<b>2</b>		<b>2</b>					
<b>Hamnanläggning</b>	<b>2</b>					<b>1</b>	<b>1</b>	
Hamnanläggning		2		2				
Hamnområde		2	1			1		
<b>Husgrund, historisk</b>	<b>3</b>			<b>2</b>				<b>1</b>
Husgrund, historisk		14		14				
Bergsbruk		1		1				
Fiske/sjöfart		1		1				
Jordbruk	1	5		5				1
Kolarkojegrund		2		2				
Övrig	2	5		5				
<b>Hyttlämning</b>	<b>1</b>		<b>1</b>					
<b>Hyttområde</b>	<b>1</b>		<b>1</b>					
Hägnad		8	1	7				
Hägnadssystem		1		1				
<b>Hög</b>	<b>1</b>		<b>1</b>					
Kalkugn		1	1					
Kanal		1		1				
Kemisk industri		3		3				
Tjärdal		3		3				
<b>Kolningsanläggning</b>	<b>1</b>			<b>1</b>				
Kolbotten	1			1				
Kolningsanläggning	(7)			(3)				(4)
Kolbotten	(7)			(3)				(4)
Kolningsanläggning		30	5	25				
Kolbotten		25		25				
Kolningsgrop		5	5					
<b>Kompassros</b>	<b>1</b>					<b>1</b>		
Kvarn		4				4		
<b>Källa med tradition</b>	<b>2</b>		<b>2</b>					
<b>Lägenhetsbebyggelse</b>	<b>4</b>			<b>2</b>		<b>1</b>	<b>1</b>	
Torp	3			2		1		
Övrig	1						1	
Lägenhetsbebyggelse		26	4	20			2	
Backstuga		2		2				
Torp		22	4	16			2	
Övrigt		2		2				
<b>Minnesmärke</b>	<b>4</b>		<b>1</b>	<b>2</b>		<b>1</b>		
Minnesmärke		9		9				
<b>Naturföremål tradition</b>	<b>1</b>						<b>1</b>	
Område med fossil åkermark	1			1				
Område med militära anl		2		2				
Område med skogslämningar	(7)			(2)		(2)		(3)
Område med skogslämningar		7		7				
<b>Plats med tradition</b>	<b>2</b>					<b>2</b>		
Plats med tradition		1				1		
<b>Runristning</b>	<b>2</b>		<b>2</b>					
Runristning		1				1		
<b>Röjningsröse</b>	<b>3</b>			<b>2</b>			<b>1</b>	

Röjningsröse		1		1					
<b>Röse</b>	<b>14</b>		<b>13</b>			<b>1</b>			
Röse		1	1						
<b>Samlingsplats</b>	<b>1</b>					<b>1</b>			
Samlingsplats		1			1				
Slott/herresäte		1					1		
<b>Smideslämning</b>	<b>1</b>			<b>1</b>					
Smideslämning		1		1					
Småindustri		1				1			
Stenkrets		1	1						
<b>Stensättning</b>	<b>1</b>		<b>1</b>						
<b>Stridsvärn</b>	<b>4</b>			<b>2</b>	<b>2</b>				
Stridsvärn		3		3					
<b>Träindustri</b>	<b>2</b>			<b>2</b>					
Träindustri		1				1			
<b>Utgår</b>	<b>25</b>								<b>25</b>
<b>Varv/slip</b>	<b>1</b>					<b>1</b>			
Varv/slip		1				1			
Vårdkase		2				2			
<b>Vägmärke</b>	<b>15</b>		<b>10</b>	<b>1</b>		<b>2</b>	<b>2</b>		
Vägmärke		3	1			2			
<b>Överförd</b>	<b>4</b>								<b>4</b>
<b>Övrigt</b>	<b>2</b>			<b>1</b>		<b>1</b>			
Övrigt		3		3					
	<b>162</b>		<b>48</b>	<b>45</b>	<b>4</b>	<b>27</b>	<b>7</b>	<b>2</b>	<b>29</b>
	(14)			(5)		(2)		(7)	
		230	31	173	5	16	5		
<b>Allt</b>		<b>406</b>	<b>79</b>	<b>223</b>	<b>9</b>	<b>45</b>	<b>12</b>	<b>9</b>	<b>29</b>

**Tabell 4**

ALLT								
1952-53	2012	R	Ö	B	U	F	U	E
<b>381</b>		<b>209</b>	<b>67</b>	<b>11</b>	<b>31</b>	<b>11</b>	<b>3</b>	<b>49</b>
(41)		(4)	(14)		(6)		(17)	
	695	112	467	20	89	7		
<b>Allt</b>	<b>1117</b>	<b>325</b>	<b>548</b>	<b>31</b>	<b>126</b>	<b>18</b>	<b>20</b>	<b>49</b>